

Kur'an'da Zemm Üslûbu Ve Münâfikların Zemm Edilmesi

Osman ERTUĞRUL*

Özet

Bu çalışmada, Kur'an'da zemm üslûbunun nasıl olduğu, kimler için kullanıldığı, münafıkların niçin, nasıl ve hangi üslûplarla zemm edildiği araştırılmıştır. Araştırmanın sahası çok geniş olduğu için Tevbe ve Münâfikûn sûreleriyle sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üslûp, nifak, zemm.

Abstract

In this study, the style of the Quran is how vilification, who are used to the hypocrites, why, where, how and in which way: Full of satire investigated. Repentance (Tevbe) and The Hypocrites (Münâfikûn) periods of the study is limited because it is a very wide area.

Key Words: The style, discord, glorification.

Giriş

En büyük tehlike iç bünyedeki görünmeyen tehlikelerdir. İnsanlar dış tehlikelere karşı çoğu kez ittifak edip onlarla mücadele ederler, ama aynı ittifakı içteki düşmanlara karşı göstermekte zorluk çekerler. Nefis, şeytan ve münafıklar toplumun bünyesini içten içe kemiren gizli tehlikelerdendir. Kur'an, bu tehlikelere dikkat çekmiş ve Müslümanları uyarmıştır.

1. Üslûbun Lügat ve Terim Manası

Bir şeyi bir yerden veya bir şahıstan sinsice veya zorla çekip almak ve hızlıca kaçmak¹ anlamındaki SeLeBe fiilinden türeyen üslûb lügatte, hurma ağacının dizesi, uzanan her yol, yöntem, metot, tarz, stil, taraf, prensip, kanı, yaklaşım, mezhep, ekol ve öğreti² demektir.

Terim manası ise, konuşmacının lafızlarını seçip sözünü oluştururken izlediği söz yolu ve kullandığı metodudur."³ Dilini veya

* Fatih Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans Öğrencisi,

¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, SLB md., 6/317; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 3/68; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 97.

² İbn Manzûr, *age.*, SLB md., 6/319; Cürçânî, Ali b. Muhammed Şerif, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2007, s. 106; Zebîdî, *age.*, 3/71; Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa Huseynî el-Kefevî, *el-Külliyât*, 2. Baskı, Müessesu'r-Risâle, Beyrut, 1998, SLB md., s. 83.

³ Zûrkânî, *age.*, 2/239; Fadl, Salah, *İlmu'l-Üslûb*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1998, s. 94; Mehmet Dağ, *Kur'an'da Üslûb Diyalektiği*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 2008, s. 162.

kalemini konuşturan kişinin, düşündüğü manaları ifade ederken özgünleştiği kendine has bir yöntemdir. Üslûb, kişinin sözüne attığı imza veya vurduğu mühürdür.

2. Zemmin Lügat ve Terim Manası

Lügatte, yermek, kötülemek, hicvetmek, taşlamak, yuhalamak, eleştirmek, kınamak, hor görmek, sitem etmek, levmetmek, ayıplamak, azarlamak, sitem etmek, iğnelemek, ilenmek, yerin dibine geçirmek, bereketsizlik, azlık, eksiklik, geri kalmak⁴ gibi anlamlara gelen zemm, terim olarak, birinin saygınlığının azaldığını söz veya fiille haber vermektir.⁵

3. Kur'an'da Zemm Üslûbu

Kur'an'da zemm üslûbu kıyâsi ve siyâkî olmak üzere iki çeşittir. Kıyâsi zemm üslûbunun zemm makamına işaret eden "Bi'se" (بِسْ), "Sâe" (سَاءَ) ve "Lâ Habbezâ" (لَا حَبْبَآءَ) fiilleri gibi belli başlı lafzî kalıpları vardır. Siyâkî zemmde ise belirli bir kural yoktur, sözün zemm makamında olup olmadığı manaya göre belirlenir.

3.1. Kıyâsi Zemm Üslûbu

Kur'an'da kıyâsi zemm üslûbu için "Bi'se" ve "Sâe" fiilleri kullanılmıştır. "Lâ habbezâ" ise yer almamıştır.

a) "Bi'se" (بِسْ) ile Kıyâsi Zemm

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'an-ı Kerim'de Ne kötü! anlamındaki "Bi'se" (بِسْ) yalın olarak beş yerde,⁶ vâv ile beraber (وَبِسْ) on beş yerde,⁷ lâm ile birlikte (لَبِسْ) beş yerde,⁸ fâ ile beraber (فَبِسْ) yedi yerde,⁹ fâ ve lâm ile beraber (فَلَبِسْ) bir yerde,¹⁰ vâv ve lâm ile birlikte

⁴ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, ZMM md.,5/57-61; Zebîdî, *Tâcu'l-Arus*, ZMM md., 32/203-209; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luga*, ZMM md., 2/345-347; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, ZMM, s. 110; Cevherî, *es-Sihâh*, Babu'l-Mim, ZMM md., s. 1925-1926; Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, ZMM md., s. 75-76.

⁵ Tehânevî, *Keşşafu istilahâtî'l-Fünûn*, 1/826.

⁶ Bkz.: 11/99; 18/29; 18/50; 49/11; 62/5.

⁷ Bkz.: 2/126; 3/12; 3/151; 3/151; 3/162; 3/197; 8/16; 9/73; 11/98; 13/18; 14/29; 22/72; 57/15; 64/10; 66/9; 67/6.

⁸ Bkz.: 5/62; 5/63; 5/79; 5/80; 22/13.

⁹ Bkz.: 3/187; 38/56; 38/60; 39/72; 40/76; 43/38; 58/8.

¹⁰ Bkz.: 16/29.

(وَلَبِئْسَ) dört yerde yerde¹¹ kendisinden sonra mâ ile beraber (بِئْسَمَا) üç yerde¹² olmak üzere toplam 45 kez kullanılmıştır.

Bi'se'nin (بِئْسَ) nin yalın kullanımına örnek: { بَيْسَ الرِّفْدِ الْمَرْفُودُ } “Ne kötü destektir o destek!”¹³ Burada zemm makamı kötü akıbet, mahsûs da ateştir.

Bi'se'nin vav ile (وَبِئْسَ) kullanımına örnek: { وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ } “Onların varacakları yer ateştir. Gerçekten ne kötü bir sonudur bu!”¹⁴ Bu ayetin zemm makamı tehdit, kullanı da ateştir.

Bi'se'nin fâ ile (فَبِئْسَ) kullanımına örnek: { فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ } “Kibirlilerin yeri ne kötü bir yerdir!”¹⁵ Bu ayetin zemm makamı kibir, mahsûs da cehennemdir.

Bi'se'nin mâ ile bitişik (بِئْسَمَا) kullanımı: { بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي } “Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız!”¹⁶ Bu ayetin zemm makamı bozuk akide, mahsûs da Hz. Musa'nın kavmidir.

Kur'ân'da “bi'se” zemm üslûbunun kullanıldığı yerlere dikkatlice baktığımızda konunun şu üç eksen etrafında döndüğünü görmekteyiz:¹⁷

Birincisi: İtikâd açısından zemm yapılmasıdır. Bu zemmin içinde küfür, nifak ve şirk gibi bozuk itikatların yerilmesi vardır. { بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ }

{ إِيْمَانُكُمْ } “Eğer mümin iseniz, imanınız size ne kötü şey emrediyor!”¹⁸

İkincisi: Amel açısından zemm yapılmasıdır. Bunlar yalan, kibir ve zulüm gibi Allah'ın sevmediği amllerdir. { لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ } “Yapmakta oldukları şey ne çirkindir!”¹⁹

¹¹ Bkz.: 2/102; 2/206; 22/13; 24/57.

¹² Bkz.: 2/90; 2/93; 7/150.

¹³ Hûd sûresi, 11/99.

¹⁴ Nûr sûresi, 24/57.

¹⁵ Nûr sûresi, 24/57.

¹⁶ Bakara sûresi, 2/93.

¹⁷ İmâduddîn Yahya, *Elfâzu's-Savâb*, Yüksek Lisans Tezi, Musul Üniv., Edebiyat Fak., Irak, 1987, s. 79.

¹⁸ Bakara sûresi, 2/93.

¹⁹ Maide sûresi, 5/63.

Üçüncüsü: Bozuk ameller neticesi itibariyle zemmedilmiştir. Bu zemm dünya ve ahiretteki kötü akibeti kapsar. { وَلَيْتَسَ الْمَهَادُ } “O ne kötü yataktır!”²⁰ Cehennem içindeki günahkârlar sebebiyle yerilmiştir.

b) “Sâe” (سَاء) ile Kıyasî Zemm

Kur’ân’ı Kerim’de tespit edebildiğimiz kadarıyla “sâe” (سَاء) fiili yalnız olarak on bir yerde,²¹ fâ harfiyle birlikte dört yerde,²² vâv ile beraber üç yerde,²³ müenneslik tâ’sıyla beş yerde²⁴ olmak üzere toplam yirmi üç kez geçmiştir.

Kur’ân’da sâe’nin kıyâsi zemm üslûbuyla kullanıldığı yerlere baktığımızda, peygamberlerin davetini reddetme, tedbirsiz sorumsuz yaşama, heva-heves peşinde koşma, büyük günahları işleme, şeytanın peşine takılma gibi Allah’ın hoşlanmadığı söz ve fiillerin zemme sebep olduğunu görmekteyiz. Bunlardan dolayı Allah onlara gazab etmiş ve onları kötü akibet ile uyarmıştır.

c) Kıyâsi Fiillerle Kıyâsi Zemm

Bu fiillerin girdiği kalıb “Fa’ule” (فَعُلَ) siygasıdır. Yargı ifâde ve teaccüb şartlarını taşıyan her sülâsi fiil zemm kasdıyla bu vezne girdiğinde yergi manasını verir.²⁵ { كَبِيرٌ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ } “Yapmayacağımız şeyleri söylemek, Allah’ın en çok nefret ettiği şeylerdendir!”²⁶ Bu ayette de “kebura” fiiliyle amelsiz söz yerilmiştir.

Özetle, bir fiilin kıyâsi zemm olabilmesi için “Bi’s’e” ve “Sâe” gibi ya lafzî bir delil bulunması ya da “fa’ule” veznine giren teaccüb bildiren sülâsi fiil olması gerekir. Ayrıca (مَذْمُومٌ) “mezmûm” (yerilen) kelimesi Kur’ân’da üç kez²⁷ zikredilmesine karşılık, (مَمْدُوحٌ) “memdûh” (övülen) lafzî hiç zikredilmemiştir.

²⁰ Bakara sûresi, 2/206.

²¹ Bkz.: 5/66; 6/31; 6/136; 7/177; 9/9; 16/25; 16/59; 29/4; 45/21; 58/15; 63/2.

²² Bkz.: 4/38; 26/173; 27/58; 37/177.

²³ Bkz.: 4/22; 17/32; 20/101.

²⁴ Bkz.: 4/97; 4/115; 18/29; 25/66; 48/6.

²⁵ Meydânî, *el-Belâğâ*, 1/226.

²⁶ Saf sûresi, 61/3.

²⁷ İsrâ sûresi, 17/18-22, Saf sûresi, 61/49.

3.2. Siyâkî Zemm Üslûbu

Siyâkî zemme delâlet eden belli bir lafzî kalıp yoktur. Bu tür yergilerde lafızdan ziyade genel manaya bakılır. Bu manayı vermek için yerilenin sıfatlarını ortaya çıkaran bazı yöntemler kullanılır. Bu üslûbların en meşhurları şöyledir.

a) Kötü Sıfatların Zikri

Kur'ân'daki yergiler genellikle yanlış itikatlara veya kötü şahıslara yahut bozuk amellere yönelik olarak yapılır.

Bunların başında küfür gelir. Küfür sıfatını taşıyan kâfirler peygamberleri yalanladıkları lanetlenmişler²⁸ ve ahiretteki kötü akıbetlerini düşünmeden dünyada sorumsuzca yaşadıkları için bazı ayetlerde hayvana benzetilmişlerdir.²⁹

Yerilen ikinci kötü sıfat şirkettir. Müşrikler, Allah'a ortak koştukları için, Allah'a itaat ve ibâdet etmeyip başka varlıklara itaat ettikleri için ve amellerinde riya yaptıkları için yerilmişlerdir.³⁰

Yerilen üçüncü kötü sıfat nifaktır. Kur'ân, münafıkları zemmederken tehekküm, ta'rîz ve ilzam gibi birçok üslûplar kullanmıştır.³¹ Münafıklar nifak sıfatını taşımaları, ikili tutumları ve kötü akıbetleri nedeniyle yerilmişlerdir.

Yerilen sıfatlardan yalan, kibir, gurur, zulüm ve haset gibi kötü sıfatlarla tanınan şahsiyetler yerilmişlerdir. Bunlar arasında Firavun, Karun, Nemrud, Ebû Leheb gibi şahsiyetler vardır. Kur'ân'da sadece zemm makamında zikredilen şeytan veya İblis de emre isyanı ve kibri sebebiyle yerilmiştir.

b) Bozuk Amellerin Zikri

Şeriata muhalif olan bütün ameller yerilmiştir. Tarih boyunca bu tür ameller bazen bir kavim bazen bir gürûh bazen de şahıslar tarafından yapılmıştır. Bu kavimler arasında Hz. Nuh'un ve Hz. Lut'un kavmi; gürûhlardan müşrikler ve münâfıklar; şahıslardan Hz. Lut'un hanımı ve Ebu Lehebin hanımı gibilerini saymak mümkündür. Bunlar risaleti ve ahireti yalanladıkları için kötü ameller yapmışlardır.

Kur'ân'da zemme müstahak olan daha birçok kötü amel vardır. Bunları sınırlamak mümkün değildir. Ancak üç kategoride mütalaa edilebilir. Bunlar, insanın rabbiyle olan ilişkilerinde; diğer insanlarla olan

²⁸ Bkz.: Bakara sûresi, 2/89.

²⁹ Bkz.: Muhammed sûresi, 47/12.

³⁰ Bkz.: 4/36, 48: 5/72; 9/3; 7/190; 14/22; 18/110. (Mukâtil, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*, s. 118-120)

³¹ Maa'n Tevfik, *el-Medhu ve'z-Zemmu fi'l-Kur'ân*, s.310-335.

4. Nifakın Lügat ve Terim Manası

NeFeKa (نَفَقَ) kelimesi sözlükte, Arap tavşanı, tarla faresi ve kertenkele gibi köstebekgiller familyasının yuvalarından bir diğere hızla geçmesi, durmadan tünel kazması, kafasını hızla çıkarıp sokması, bir yerde sâbit durmaması' gibi anlamlara³⁵ geldiği gibi 'eksilmek, tükenmek, yok olmak, gizlice geçip gitmek'³⁶ manalarıyla birlikte, 'ikiyüzlülük, dedikoduculuk, geçimsizlik, yalan, hile, kandırma, riya, içindekinin zıddını söyleme, söylediğinin tersini gizleme" gibi anlamlara gelir.³⁷

Terim manası ise, kalbiyle inanmadığı halde inkârını saklayıp dili ile inandığını söyleyen, zâhiren Müslüman gibi gerçekte ise kâfir olan, olduğu gibi görünmeyen kimsedir.³⁸ Köstebeğin gizli çıkış yerine nâfika denmesine kıyas edilerek ikiyüzlü olan bu tipe münâfık denmiştir. Münafığın bu davranışına nifak denir. Nifakın esası, kalben ve gizliden gizliye inanmaz iken, dil ile iman ikrarında bulunmaktır. Amel-söz uyumsuzluğu, nifakın en temel ögesidir.³⁹

Münafığın halini ifâde eden nifak kelimesi, "NeFeKa" fiilinin üçlü yapısından geldiği halde, münafık kelimesi "NeFeKa" fiilinin dörtlü yapısının mufâale kalıbından gelir. Bu son derece manidardır. Zîrâ bu kalıp müşâreket/isteşlik ifade eder. Bu kalıbın kullanılması, münafığın gerek kendine, gerek Allah'a gerekse başkalarına karşı net bir tavır sergilemeyip ikili bir pozisyonda olduğunu çarpıcı bir biçimde ortaya koyar.⁴⁰

4.1. Nifakın Çeşitleri

Nifak, kalpte olursa küfür, amelde olursa suçtur. Bu yüzden münafıklardaki nifak hâli îtikâdî ve amelî olarak iki grupta toplanır.

İtikâdî Nifak: Bu çeşidi hâlis ve kısmî olmak üzere iki türdür. İnanmadığı halde inanmış görünmek hâlis nifaktır. Kısmî nifak ise, imân ile nifak arasında gidip gelmek, bocalayıp durmak, tereddütle birlikte sürekli çatışma halinde olmaktır.

³⁵ İbn Manzûr, *age.*, NFK md., 14/243; İbn Fâris, *age.*, NFK md., 5/454; Devserî, İbrahim Abdurrahman, *en-Nifâk*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1984, s.8.

³⁶ İsfahânî, *el-Mufredât*, s. 504; Ali Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, s. 328.

³⁷ Ümmügülsüm Demiröz, *İnanca Dayalı Kişilikler: Kur'ân'da Mü'min-Kâfir-Münâfık*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Felsefe ve Din Bilimleri, Din Psikolojisi, Konya, 2010, s.33.

³⁸ Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, s. 323, 336; İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.496; M. Emin Sert, *Kur'ân'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, s.274.

³⁹ Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 238.

⁴⁰ Ünal, *age.*, s.329.

Amelî Nifak: İtikadında nifak söz konusu olmayan bir Müslüman'ın bazı tutum ve davranışlarında amel yönüyle nifak içinde bulunma halidir.⁴¹

5. Münafıkların Kur'ân'da Zemm Edilmesi

Kur'ân münafıkları birçok farklı şekillerde zemmetmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

1) Nifak sıfatını taşıyan münafıklar diğer kâfir gruplarla beraber topluca zemmedilmiştir. Kâfirlerle birlikte zemme örneği: **وَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ**]

*“Kâfirlere ve münafıklara itaat etme! Onların eziyetlerine aldırma ve Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter.”*⁴² Müşriklerle beraber zemme örneği: *“Allah, münafık erkek ve münafık kadınları, müşrik erkek ve müşrik kadınları bu yüzden azaba çarptırarak ve mü'min erkekler ile kadınların tevbesini kabul edecektir. Allah, bağışlayıcıdır, merhametlidir.”*⁴³

2. Kötü sıfatlarla zemmedilmişlerdir. Şuursuzluklarına bir örnek:]

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ] *“İyi bilin ki, onlar (münafıklar) bozguncuların tâ kendileridir. Fakat farkında değillerdir.”*⁴⁴ Yalancılıklarına bir örnek: *“Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.”*⁴⁵ Sahtekâr olmalarına bir örnek: *“Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir.”*⁴⁶ Korkak olmalarına bir örnek: *“Onlara (münafıklara), “Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin” denildi de onlar, “Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik” dediler.”*⁴⁷

3. Alay edilerek zemmedilmişlerdir. İnanmadıkları azapla müjdelenmelerine bir örnek: **بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا**] *“Münâfiklara müjde ver ki, can yakıcı bir azap kendilerini beklemektedir!”*⁴⁸ “Müjdele” ifadesi

⁴¹ Ramazan Gürel, *Kur'ân'a Göre “Münâfiklık” Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Din Eğitimi, İstanbul, 2007, s. 18, 19.

⁴² Ahzap sûresi, 33/48.

⁴³ Ahzap sûresi, 33/73.

⁴⁴ Bakara sûresi, 2/12.

⁴⁵ Münafikûn sûresi, 63/1.

⁴⁶ Nisa sûresi, 4/142.

⁴⁷ Ali İmran sûresi, 3/167.

⁴⁸ Nisa sûresi, 4/138.

tehekkümî (alaylı) bir üslûptur. “Korkut” kelimesi yerine alaylı bir tarzda “müjdele” denmiştir.⁴⁹

4. Kötü akıbetleri yerilmiştir. Örnek: *إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ*

[*إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ* “Şu kesindir ki münâfiklar cehennemden en alt katındadırlar. Onları oradan kurtaracak bir yardımcı da bulamazsın.”⁵⁰ Küfürlerine bir de İslam’la alay etmeyi ekledikleri için cehennemden en derin yeri onlara ayrılmıştır.⁵¹

5. Halleri teşbih ve temsillerle yerilmiştir.

a. İman ateşini söndürmelerine zemm: *مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا*

فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ، صُمُّ بُكُمْ

[*عُمَى فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ* “Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin

durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır. Sağır, dilsiz ve kördür onlar. Onun için hakka dönmezler.”⁵² Temsildeki ateşi yakan kimse, münâfiğa; çevrenin aydınlanması iman izharına, ateşin sönmeye iman etmiş görünerek elde ettiği faydaların kesilmesine işaret eder.⁵³ Sahte de olsa imanlarını izhar ettikleri için, canlarını mallarını ve evlatlarını korudular. Üstüne bir de ganimet aldılar. Ayetteki “nur” ile ifade edilen bu dünya menfaatları olabilir.⁵⁴ Münâfikların beş duyu organları zahiren sağlamdır, ama hakikatte gerçek fonksiyonlarını icra etmez. Bu yüzden kıyamet günü kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun haşredileceklerdir.

b. Zararlı alışveriş yapmalarına zemm: *أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ*

[*بِأَهْلِي بِأَهْلِي فَمَا رَجَحَتْ بِحَارْتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ* “İşte onlar (münâfiklar), hidayete

karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır.”⁵⁵ Burada açık istiare

⁴⁹ Vehbe Zühaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, 3/330.

⁵⁰ Nisa sûresi, 4/145.

⁵¹ Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 2/247.

⁵² Bakara sûresi, 2/17-18.

⁵³ Zemahşeri, *age.*, 1/191; Zühaylî, *age.*, 1/98; Şadi Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, s.55; Ömer Çelik, *Kur'ân'da İnsan*, s. 319-322; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/219.

⁵⁴ Fahreddin Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 2/82.

⁵⁵ Bakara sûresi, 2/16.

vardır. Bir şey alırken bir bedel ödenir. Akıllarıyla övünen münâfıklar hidayeti verip, dalâleti satın aldılar. Dolayısıyla zararlı bir alışveriş yaptılar. Çünkü ticârî ilişkilerde hem sermayeyi koruma hem de kâr etme maksadı vardır. Bunlar ise her ikisinde de zarardadırlar.⁵⁶ Hem iman sermayesini kaybetmişler hem de iman çekirdeğinin meyvesi cenneti yitirmişlerdir. Çiftli yüzlü münâfıkların iki yönden de zararda oldukları ayetin son cümlesiyle vurgulanmıştır.

c. Şeytana benzemelerine zemm: **كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ**

[*Münâfıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir.*⁵⁷ Bu ayette benzerlik yönü birden fazla olduğu için temsîlî teşbih vardır.⁵⁸ Münâfıklar, Yahudileri Müslümanlara karşı savaşa kışkırtma hususunda “şeytan” gibidirler. Çünkü şeytan insanı devamlı küfre davet eder, Allah’a karşı isyana kışkırtır ve bunu yaparken Allah’tan korkmaz. İnsan küfredince de, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım, der işin içinden sıyrılmak ister. Şeytanın bu sözü yalan ve riyâdır. Şayet Allah’tan gerçekten korksaydı, emrine uyar ve isyan etmezdi.⁵⁹ Bu ayet ile Bakara suresindeki “Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında” ayeti arasında bağlantı olabilir. Orada kastedilen, Yahudiler burada ise münâfıklardır. Demek ki her iki grup ve şeytan kötülükte birleşip şer üçgeni oluşturmuşlar. Münâfıklardan en çok bahseden Tevbe ve Münâfikûn sûreleri vardır. Bu iki sureye çok kısa göz atalım.

5.1. Tevbe Sûresinde Zemm

Tevbe sûresine zemm açısından genel olarak baktığımızda, Münâfıkların şu hususlarda yerildiklerini görüyoruz.

1. Korkak olmalarına yergi: **لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ**

[*Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münâfıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi... Ancak Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri*

⁵⁶ Zemaşşeri, *age.*, 1/188; Kadı Beydâvi, *Envâru’t-Tenzîl*, 1/304; Ebussuûd, *age.*, 1/48; Zühaylî, *age.*, 1/93; Elmalılı, *age.*, 1/217.

⁵⁷ Haşir sûresi, 59/16.

⁵⁸ Zühaylî, *age.*, 28/469.

⁵⁹ Râzi, *age.*, 29/292; Beydâvi, *age.*, 8/124; Ebussuûd, *age.*, 8/232; Zühaylî, *age.*, 28/474; Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsir*, 3/354; Elmalılı, *age.*, 7/517.

şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler.”⁶⁰ Bu ayetler Tebuk savaşına katılanları övüyor, geri kalanları ise yeriyor. Bu yergiyi haber verme ve itnâb üslûbuyla yapıyor. İtnâpla açıkladığı hususlar, Münafıkların yalanları, kaplarındaki şüpheleri ve iman etmede kararsız olmalarıdır. Savaşa gitmemek için bahane uydurmaları yerilmiştir. Çünkü savaştan geri kalmak çok büyük bir ayıptır. Savaşa ancak, yaşlılar, sakatlar, çocuklar ve kadınlar gitmez.⁶¹ Yani, ne diye ödelek tavuklar gibi savaştan kaçırıyorsunuz veya koca karılar gibi evde oturuyorsunuz. Zaten gitmeniz de fitne çıkarmaktan başka bir iş yapmazsınız, denerek azarlanmışlardır.

2. Fâsık bir kavim olmalarına yergi: **قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَّعَبَلَ** [

قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَّعَبَلَ مِنْكُمْ أَنْتُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ “O münafıklara şunu da de ki; gerek isteyerek, gerek istemeyerek infak edip durun. O infak ettikleriniz sizden hiçbir zaman kabul edilmeyecektir. Çünkü siz fâsık bir kavimsiniz. Verdiklerinizin kabul olunmasına engel olan, Allah’ı ve resulünü inkâr etmeleri, namaza tembel tembel gelmeleri ve istemeyerek vermeleridir.”⁶² Bu ayetler, münafıkların iyi amellerinden herhangi bir şeyin, Allah katında makbul olamayacağına delâlet etmektedir. Çünkü onlar, iman etmezler, ibadette gevşektirler ve isteyerek vermezler. Kâfir vasfına bedel fâsık sıfatı seçilmesinin sebebi, münafıkların imanı izhar edip küfrü gizlemeleridir.⁶³ Fâsık olmaları te’kîd sanatıyla bildirilmiştir. Sonra bu hükmün sebepleri itnâp ve tezyîl sanatlarıyla açıklanmıştır. Bu ayetler münafıkların âhirete yönelik ümniyelerini boşa çıkarmıştır. Dünyadaki mallarının ve evlatlarının da imrenilecek yanı olmadığı belirtilerek dünyaya yönelik umutları da suya düşürülmüştür. Daha sonra da menfaat için yalan yere yemin etmeleri ve tamahkârlıkları yerilmiştir.

3. Dilleriyle Rasûlullah’a satışmalarına yergi: **وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ** [

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ “Onlardan bazıları Peygamberi incitmek için “O herkese kulak veren safın biridir,” derler... İşte böyle Allah Resulünü incitenler yok mu? En acı azap onlara olacaktır... Ey münafıklar! Hiç boşuna özür dilemeyin.”⁶⁴ Burada benzeme yönü hazfedildiği için teşbih-i belîğ sanatı

⁶⁰ Tevbe sûresi, 9/42-49.

⁶¹ Râzi, *age.*, 16/79; Beydâvi, *age.*, 4/468; Ebussuûd, *age.*, 4/70; İbn Aşur, *et-Tahriru ve't-Tenvîr*, 10/215; Elmalılı, *age.*, 4/354.

⁶² Tevbe sûresi, 9/53, 54.

⁶³ Zemahşeri, *age.*, 3/53; Ebussuûd, *age.*, 4/74; İbn Aşur, *age.*, 10/226.

⁶⁴ Tevbe sûresi, 9/61-66.

vardır. Yani o, her gelen sesi ayırt etmeden içine alan bir kulak gibidir. Münafıkların “kulak” sözünden kastettikleri şudur: “O peygamberin zekâsı yoktur, anlayışı kıttır, kalbi saf ve duyduğu her şeye hemen inanır!” şeklindeki bir hakarettir.⁶⁵ Oysaki Rasûlullah onların menfaati için kulaktı. İyi niyeti sû-i istimal eden münâfıklar Allah’a ve Rasûlune düşmanlık ettikleri için azarı hak ettiler. Allah onlar hakkında sûre ve pek çok ayet indirerek yüzlerindeki iman maskesini düşürdü.

4. Fiilleriyle fesat çıkarmalarına yergi: **الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ**

مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ ... وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ

“Münafık erkeklerle münafık kadınlar birbirlerine benzerler: Kötülüğü teşvik edip iyiliğe engel olurlar... Allah, onları lanetlemiştir. Onlara sürekli azap vardır.”⁶⁶ Görüldüğü gibi, âyet münafıklar için “dost” tabirini kullanmıyor ve sadece birbirlerinden olduklarını haber veriyor. Çünkü münafıklar arasında hiç kimseye karşı dostluk söz konusu değildir. Onları birbirine bağlayan tek bağ sadece menfaattir. Münafıklar, menfaatları icabı Müslümanlardan olduklarına dair yemin ederler, ama aslında onlar birbirinin kuyusunu kazmaya çalışan hâinlerdir. Fiilleri Mu’minlere zıttır; ele geçirdikleri propaganda vasıtalarıyla iyiliği engelleyip kötülüğün yayılması için çalışırlar. Allah’a itaat etmeyi unutup fâsık olmaya devam ettikleri için Allah da onları lânetlemiştir. Allah’ın lânetinden daha kötü başka ne olabilir ki!

5. Kötü davranışlarına nush ile tekdîr: **وَخُضُّنْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا أُولَئِكَ**

حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ “(Ey münafıklar!), siz de

tıpkı sizden öncekiler gibisiniz... Siz de o batağa dalarlar gibi daldınız. Onların yaptıkları işler, hem dünyada hem de âhirette boşa gitti. İşte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileri oldular.”⁶⁷ Bu ayette, daha önceki bazı ümmetler gibi zevk safâya devam ederseniz akıbetiniz aynı olur. Nifaka devam edip kendinize yazık etmeyin, denerek onların davranışları kınanmış, akıllarını başlarına toplamaları için ültimat verilmektedir.

6. Tekdîr ile uslanmayana kötek ile zemm: **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ**

وَالْمُنَافِقِينَ وَاعْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبئسَ الْمَصِيرُ “Ey şanlı Peygamber!

Kâfirler ve münafıklarla mücadele et. Onlara karşı sert davran. Onların varacakları

⁶⁵ Zemaşşeri, *age.*, 3/61; Ebussuûd, *age.*, 4/77; İbn Aşur, *age.*, 10/242.

⁶⁶ Tevbe sûresi, 9/67-68.

⁶⁷ Tevbe sûresi, 9/69.

yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüş yeridir orası!”⁶⁸ Allah Teâlâ münafıklardan, birtakım çirkin sıfatlarını bırakmalarını istedi ve onlara zaman tanıdı. Fakat onlar bu zamanı daha fazla fitne çıkarmak için kullandılar. Allah da onları çeşitli cezalarla tehdit etti ve münafıklara daha sert davranılmasını emretti.

7. Dırâr mescidine fiili müdâhele ile zemm: **وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا**

[وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ] *“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü’minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır.”*⁶⁹ Ayette belirtildiği gibi münafıklar kendilerini gizlemek için mescit yaptılar. Asıl niyetleri kaos çıkarmak için planlama merkezi yapmaktı. Hâlis niyetle yapılmayan bu mescidi Allah zemmedince, Rasûlullah da yıkılması emretti.⁷⁰

Bu sûrede anlatılan Münâfıklara yapılan yergiler, akîdevi ve amelî olmak üzere iki başlık altında toplanabilir. Akîdevî zemm, çift yüzlü olmaları ve Rasûlullah’a hakâret etmeleri kınanmıştır. Allah da onların gerçek yüzlerini ortaya çıkarmış ve onları rezîlü rüsvâ etmiştir. Amelî zemm ise, mâli destek vermeyi vaad ederek cihattan kaçan münâfıklar, bozguncu ve samimiyetsiz oldukları için yerilmiştir. Şerrin odak noktasında oturan münafıklara hem dünyada hem de ahirette büyük azap hazırlanmıştır.

a) Münâfikûn Sûresinde Zemm

Bu sûreye zemm açısından genel olarak baktığımızda, münafıklara yapılan yergiye akîdevî, amelî ve ahlâkî olarak üçe ayırabiliriz.

b) Münâfık Akîdesine Zemm

Allah Teâla, münâfıkların riyâlarını, yalanlarını ve yemini kendilerine siper edinmelerini yermiştir. Zâhiri imanlarından içlerindeki küfre döndükleri için kalplerini mühürlemiştir. **[إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا**

نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ]

“Münafıklar sana geldiklerinde: “Biz, senin Allah’ın Resulü olduğuna şahitlik ederiz,” derler... Onlar yeminlerini kalkan olarak kullanıp insanları Allah’ın yolundan uzaklaştırırlar. Yaptıkları bu iş ne kötü bir iştir! Çünkü onlar önce inandıklarını iddia ettiler, sonra inkâra gittiler. Bu sebeple kalpleri mühürlendi.

⁶⁸ Tevbe sûresi, 9/73.

⁶⁹ Tevbe sûresi, 9/107.

⁷⁰ Çelik, *age.*, s. 420.

Artık onlar hakkı anlamazlar."⁷¹ Allah, verilen haberde asla şüphe olmadığını vurgulamak için "yemin, inne edatı ve te'kit lâmu" kullanmıştır. Münâfıkların Hz. Peygambere dedikleri "Sen Allah'ın peygamberisin" sözünün aslında doğru olduğunu, ancak söylediklerine inanmadıkları için yalancı olduklarını ifade etmek üzere getirilmiştir.⁷² Ayetteki "kalkan" kelimesi istiaredir. Kalkan nasıl insanı kılıç darbelerinden koruyorsa, onlar da yemini, Müslüman görünerek mallarını ve canlarını korumak için kullanmışlardır. Birbirine zıt olan iman ile küfür aynı cümlede zikredildiği için tıbâk sanatı vardır.⁷³ Kalbe mührün vurulmasında kinaye vardır. Onların kalpleri ağzı kapatılıp mühürlenmiş bir kap gibidir. Artık içine bir şey girmez.

c) Münâfık Amelîne Zemm

Münâfıkların cüsseleri alımlıdır, ama içleri koftur. Dilleri ve bedenleri övülüyor gibi yapıp yerilmiş ve duvara dayalı keresteye benzetilmişleridir. Allah'a ve Rasûlune isyankârlıkları ve fettanlıkları yerilmiştir. [وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهِمْ خَشَبٌ

[مُسْنَدَةً] "Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki duvara dayalı kereste gibidirler. Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar... Allah onları kahretsin!"⁷⁴ Bu âyet-i kerimede münâfıkların iki belirgin vasıflarından bahsedilmiştir. Birincisi, cismaniyet ve beden itibarıyla dikkat çekici olmaları, görenlere tesir edecek ölçüde şık giyimli ve göz alıcı olmalarıdır. İkincisi, dili güzel kullanma konusunda fasih ve edebî bir üslûba sahip olmaları, konuşurken veya yazarken çevrelerindeki insanları âdetâ büyülemeleri ve konuştuklarında sözlerini dinlettirmeleridir. Münâfıklar bütün bu güzel özelliklerine rağmen ayette teşbih sanatıyla kerestelere benzetilmişlerdir. Kerestenin dış görünüşü güzeldir, ama ruhu ve meyvesi yoktur. Münâfıkların da kılık kıyafetleri ve konuşmaları düzgündür, ama imanları ve sâlih amelleri yoktur. Onlar kütük gibi kaskatı ve serttirler ve kalpleri mühürlenmiştir. Hak ve hakikat adına hiçbir şey anlamazlar. İçlerinde iyilik namına hiç bir şey yoktur.⁷⁵

⁷¹ Münâfıkûn sûresi, 63/1-3.

⁷² Zemahşeri, *age.*, 6/122; Beydâvi, *age.*, 8/220; Sabûnî, *age.*, 3/384.

⁷³ İbn Aşur, *age.*, 28/236; Ebussuûd, *age.*, 8/251; Zühaylî, *age.*, 28/595-596.

⁷⁴ Münâfıkûn sûresi, 63/4.

⁷⁵ Zemahşeri, *age.*, 6/124; Râzi, *age.*, 30/14-15; Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/500; Ebussuûd, *age.*, 8/252; Çelik, *age.*, s. 327-329.

Bu ayetteki cümleler birbirine atfedilip bağlandığı için vasl sanatı yapılmıştır. Münâfıkların kalıplarının ve sözlerinin hoş olması ilk bakışta sanki güzel iki vasıfmuş gibi görünür.⁷⁶ Ancak, bu onları methetmez bilakis zemmeder. Çünkü kemâlât dışta değil içtedir. Dışları gibi içleri de hoş olsaydı her patırtıyı kendi aleyhlerine sanmazlardı. İkiyüzlü oldukları için alabildiğine korkaktılar; zira gerçek yüzlerinin ortaya çıkmasından sürekli endişe duyarlar. Onların şahsiyetleri de yoktur; bukalemun gibi şekilden şekle girer dururlar. Dışarıdan hoş gibi görünen bedenleri, içi boş kütüğe benzer ve cehenneme odun olmaktan başka bir şeye yaramaz.

d) Münâfık Ahlâkına Zemm

Münâfıkların davranışlarına yansıyan kibirleri; bir türlü bırakamadıkları fısıkları; Müslümanlara duydukları hasetlikleri; câhillikleri yüzünden izzetin ve şerefin mal ve evlatta olduğunu zannetmeleri kınanmıştır. **[سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ**

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ] *“Onlara bağışlama dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez... Onlar, “Andolsun, eğer Medine’ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah’ın, Peygamberinin ve mü’minlerindir. Fakat münâfıklar (bunu) bilmezler.”*⁷⁷ Münâfıkların reisi Abdullah b. Übeyy b. Selûl, “kuvvetli olan zayıf olanı Medine’den çıkaracak” derken Rasûlullah’ı kasetmesi sebebiyle af dilemesi istendiğinde kibirlenip yüz çevirdi. Allah’a ve Rasûlüne itaat etmeyip fâsık kalmayı tercih etti. Bu adam münâfıklığı karakterize eden canlı bir misaldir. Onlar fâsık oldukları için Allah onları hidayete erdirmez. Münâfıklar kıt akıllıdırlar. Malın ve evladın çokluğunda izzet olduğunu sanarlar. Oysaki izzet ve şeref sadece ve sadece Allah’a, Resûlüne ve mü’minlere mahsustur. Zillet ve meskenet ise şeytan ve onun avâneleri olan, kâfir, müşrik ve münâfıklara hastır.⁷⁸

Özet olarak, akîdevî zemm, münâfıkların Allah’a ve Rasûlüne yalan söylemelerini, inandık diyerek güya aldatacaklarını sanmalarını kapsar. Bozuk akideyi fasit ameller takip etmiştir. Zâhiri imanlarından tekrar küfre dönmeleri sebebiyle fasık olmuşlar ve kalpleri mühürlenmiştir. Akıllarıyla övünen münâfıklar kendi akıbetlerini anlamayacak kadar cahildirler. Amelî

⁷⁶ İbn Aşur, *age.*, 28/239.

⁷⁷ Münâfıkûn sûresi, 63/6, 8.

⁷⁸ Zemaşşeri, *age.*, 6/125-128; İbn Aşur, *age.*, 28/243-250; Sabûnî, *age.*, 3/386-387; Zühaylî, *age.*, 28/606-608.

zemmin içersinde, dışları hoş, içleri kof olmasını görebiliriz. Bu sebeple duvara dayanarak terkedilmiş keresteye benzetilmişlerdir. Fitne kazanı kaynatmaktan başka işe yaramazlar. Dalâlette inat ettikleri için Allah onları kahretmiştir. Ahlâki zemme gelince, yalancılık, hâinlik, bozgunculuk, fâsıklık, câhillik ve kibir gibi bütün kötü sıfatlar münâfıklarda vardır. Bütün bu ahlaksızlıkların sebebi, imansızlıktır. Münâfıklar iman etmemekle kalmayıp bir de imanla dalga geçmişler ve günahlarını iki kat çıkarmışlardır. Neticede felâha yanaşmayan münâfıklar gürûhu topluca zemmedilmiş ve onlar için cehennem en alt tabakası hazırlanmıştır.

Sonuç

Yaptığımız bu çalışmada, Arapça'da zemm için kullanılan "bi'se"nin Kur'an'da kırk beş kez, "sae"nin yirmi üç kez geçtiği, "lâ habbezâ"nın ise hiç yer almadığı görülmüştür. Kur'an'da zemm üslûbunun kıyâsî ve siyâkî olmak üzere ikiye ayrılabilceği tespit edilmiştir. Kur'an'da çek geniş yer kaplayan münâfıkların zemm edilme konusunun itikâdî, amelî ve ahlâkî eksen etrafında döndüğü sonucuna varılmıştır.

Kur'an, insanı ismine göre değil sıfatına göre değerlendirir. Müslüman görünen münâfıkları nifak sıfatları sebebiyle yermekte ve Müslümanları da amelde münâfıklığa karşı uyarmaktadır. Kur'an, münâfıklara, müşriklere ve Müslümanlara sanki şöyle seslenmektedir:

Ey münâfıklar, siz Allah'ı ve mu'minleri aldatmaya çalışırken kendinizi kandırıyorsunuz, ama bunu bile anlamayacak kadar cahilsiniz. Planladığınız komploların bir gün ortaya çıkacağını bilin, ayağınızı denk alın ve imana gelin, aksi halde cehennem en alt tabası sizi bekliyor.

Ey müşrikler, suç ortağınız münâfıkların hallerine bir bakın, Allah onların maskesini indirerek nasıl rezil etti. Onların akıbetlerinden ibret alın ve onlarla ortaklık yapmaktan vazgeçip tevhide gelin.

Ey Müslümanlar, bilin ki en kötü düşmanız içinizdeki nefsiniz ve sizinle beraber yaşayan sinsi münâfıklardır. Hârici düşmanlara karşı birleşip onları def edebilirsiniz, ama dâhili düşmanlarınıza karşı aynı vahdeti sağlamakta güçlük çekebilirsiniz. İçinizdeki münâfıkları bilerseniz bile gıybetlerini yapıp kâfirlerin eline malzeme vermeyin. Onların kusurlarını araştırıp teşhir etmek için değil, İslamın güzelliklerini onlara da neşretmek için çalışın. Bunu yaparken sakın ola ki "Ümmetim hakkında en çok korktuğum; ağzı güzel laf yapan münâfıklardır"⁷⁹ hadisini unutmayın ve münâfıkların dış görünüşlerine ve sözlerine aldanmayın, masum gibi durmalarına bakmayın, onlar yılan ruhlu düşmanlarınızdır, yılan

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/44.

sokmayınca rahat edemez, bunları bilin devamlı tetikte bekleyin, gerektiğinde yılanın başını ezmekten çekinmeyin, etrafınızdakilere karşı yumuşak huylu olun, ama boynunuzu çektirmeyin. Münafıkların her sıfatından, yılandan çiyandan kaçır gibi kaçın ve asla nifak çukuruna düşmeyin. Ben düşmem deyip akıbetinizden emin olmayın, son nefesinize kadar emri bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münker yapmaya devam edin.

Kaynakça

- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerim*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1364.
- Beydâvî, el-Kâdî, Nâsiruddîn Ebu Saîd Abdullah b. Ömer (ö.685h.), *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, I-VIII, (Hâşiyetu Muhyiddin Şeyh Zâde) Thk. Muhammed Abdulkâdir Şahin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1999.
- Cevherî, İsmail b. Hammad; *Es-Sihâh, Tâcu'l-Luğa ve's-Sihahu'l-Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 3. Baskı, Beyrut, 1984.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasen Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali (ö.816h.), *Kitâbu't Ta'rîfât*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2007.
- Çelik, Ömer, *Kur'ân'da İnsan*, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2010.
- Dağ, Mehmet, *Kur'ân'da Üslûb Diyalektiği*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 2008.
- Diyanet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Hey'et: Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural) DİB., 3. Baskı, Ankara, 2009.
- Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî (1094h.), *el-Külliyât*, (Mu'cemu fi Mustalahâti ve'l-Furûki'l-Luğaviyye), (Hazırlayanlar, Adnan Derviş, Muhammed Mısırî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1998.
- Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî el-Hanefî (ö.982h.), *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-V, Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır (ö.1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992.
- Eren, Şadi, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed (ö.170h.), *Kitâbu'l-Ayn*, Thk. Abdulhamid Hindâvî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2002.

- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, 8. Baskı, Beyrut, 2005.
- Hudayr, Ahmed, *Elfâzu'l-Medhi ve'z-Zemmi fi'l-Kur'ân*, Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniv., Eğitim Fak., Bağdat, 2002.
- Izutsu, Toshihiko (1914-1993), *Kur'ân'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, Terc. Selâhattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir; *et-Tahrîru vet-Tenvîr* (ö.1394h.), Dâru's-Sahnûn, Tunus, 1997.
- İbn Fâris, Ebu Hüseyin Ahmed b. Fâris Zekeriyya, (395h.), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, I-VI, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1979.
- İbn İ'mâd, (ö.887h.), *Keşfu's-Serâir* fî Ma'na'l-Vucûhi ve'l-Eşbâhi ve'n-Nazâir, thk. Fuâd Abdul Mun'im, Ceridetu's-Sefir, İskenderiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrim b. Ali (ö.711h.), *Lisânu'l Arab*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1999.
- İsfahânî, Râgıb (ö.502 h.), *el-Müfredâtu fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma' rife, Beyrut, 2010.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, (ö.671h.), *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Müessesetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 2006.
- Maa'n Tevfîk Dahaam el-Hiyâlî, *el-Medhu ve'z-Zemmu fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habanneke (ö.1398h.), *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, Ususuhâ ve Ulûmuhâ ve Funûnuhâ, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1996.
- Mukâtil b. Süleymân (ö.150h.), *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*, (el-Eşbâb ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm) Thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, Türkçeye Trc. M. Beşir Eryarsoy, İşâret Yayınları, İstanbul, 2004.
- Râzi, Fahreddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (606/1209), *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, Darû'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 2004.
- Sert, H. Emin, *Kur'ân'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004.

- Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsû'atu Keşşâfi Istılahâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, Thk. Ali Dahrûc, 1. Baskı, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1996.
- Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2011.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Mürteza Hüseyinî (ö.1306h.), *Tâcu'l-Arûs min Cevheri'l-Kâmûs*, et-Türâsu'l-Arabî, Kuveyt, 2004.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö.538h.), *el-Keşşâfu an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, Mektebetu Abikân, Riyad, 1998.
- Zühaylî, Vehbe; *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, Dâru'l-Fikr, 10. Baskı, Dimeşk, 2009.